

”Att prioritera uppmärksamhet från medierna istället för uppbyggnaden av direkta kommunikationskanaler till medborgarna är också ett val.”

Tvånget att välja

MÄNNISKAN KAN VÄLJA ALLT – utom att inte välja. Vi kan inte välja att inte välja. Denna fria viljans paradox har följt och jagat människor i alla tider, och kommer alltid att göra så.

Den fria viljans paradox har jagat soldater, som ställda inför ansvar vid krigens slut har hävdad att de bara ”gjort sin plikt”. Därmed förtränger de att det alltid är den enskilda som väljer vad hon uppfattar som plikt. I situationer när det är någon annan och högre uppsatt person som kräver av den enskilda att hon ska göra sin plikt, är det ändå den enskilde som måste välja om hon ska lyda eller inte.

Den fria viljans paradox har jagat medborgare, som inför valdagen har hävdad att de inte kan välja parti. Ibland sägs orsaken vara att partierna är för lika, ibland att medborgaren ifråga inte har fått tillräckligt mycket information, ibland att det inte har funnits tid att sätta sig in i frågorna. Vissa, i valen till Europaparlamentet en majoritet, avstår därför från att rösta. Och de kan de göra, men de kan inte avstå från att välja. Att inte rösta är också ett val; att inte prioritera tiden så att man hinner sätta sig in i frågorna är ett val; att inte skaffa sig den information som inte serveras på silverfat är ett val.

Den fria viljans paradox har jagat politiska beslutsfattare och tjänstemän, som försvarat nedskärningar eller skattechöjningar med att hänvisa till riksdagen, regeringen, EU eller världskonjunkturen. Genom hänvisningar till krafter bortom den egna påverkan försöker de dölja sitt eget ansvar. Men inte heller de kan avstå från att välja. Även om handlingsfriheten är kringskuren av faktorer som de inte kan påverka, kvarstår alltid ett visst handlingsutrymme. Att skära ner på kulturen

istället för på äventyrsbad eller kommunala bostadsföretag är ett val; att använda osthyvelsprincipen (skära lite på allt) istället för tårtspaden (skära mycket på ett område men lite eller inget på andra) är ett val; att höja skatterna istället för att spara är ett val.

Den fria viljans paradox har jagat politiker, som försvarat medianpassade utspel, populistiska förslag eller tillspetsade attacker mot motståndarna med att det är nödvändigt för att vinna mediernas och människornas uppmärksamhet. Att det skapar en politisk debatt som vilseleder snarare än upplyser är en negativ bieffekt som de säger sig inte kunna göra något åt. Men att anpassa sig till mediernas logik istället för att försöka få dem att anpassa sig till politikens logik är ett val; att inte försöka få till stånd en överenskommelse partierna emellan om en politisk debatt som lever upp till högre krav är ett val; att prioritera uppmärksamhet från medierna istället för uppbyggnaden av direkta kommunikationskanaler till medborgarna är också ett val.

Den fria viljans paradox har jagat medier och journalister, som försvarat en journalistik mer fokuserad på snabba, intresseväckande och sensationella nyheter än korrekta, viktiga och väl underbyggda nyheter. Ibland består försvaret av hänvisningar till publiken, som sägs vilja ha just den typ av nyheter som medierna tillhandahåller. Ibland består försvaret av hänvisningar till tekniken: eftersom den möjliggör snabba nyhetsförmedling än förr, säger sig medierna vara tvungna att tillhandahålla nyheterna snabbare. Ibland består försvaret av hänvisningar till ekonomin, som sägs omöjliggöra eller försvåra en mer genomarbetad och undersökande journalistik.

Men att skylla på publiken döljer både att deras efterfrågan till viss del är en effekt av utbudet, och att det är ett val att ge människor vad de (enligt någon) vill ha snarare än vad de borde få. Att skylla på tekniken döljer att det är ett val att anpassa sig till dess inneboende logik. Att skylla på ekonomin döljer att det är ett val om man vill att avkastningsnivån ska vara två, fem eller tio procent.

Vilken position vi än har och vad vi än gör, kan vi med andra ord aldrig fly undan den fria viljans paradox. Därför är också ett av de mest grundläggande valen om vi ska acceptera eller försöka förneka den.

Mitt intryck är att de flesta väljer att försöka förneka den. Hänvisningar till måsten, till strukturer och till krafter bortom den egna kontrollen är regel. Erkännanden av alla de val som faktiskt görs är undantag.

Fördelen för oss som enskilda är att vi därmed minskar risken att ställas till ansvar. Nackdelen är att det skapar ett samhälle där allt för få tar det ansvar som måste tas, om de problem som samhället lider av ska kunna lösas.

Om ansvarsflykt är ett problem, och ansvarstagande är en del av lösningen, måste vi därför alla välja: Vill vi vara en del av lösningen eller av problemet?

Vi kan inte välja att inte välja.

JESPER STRÖMBÄCK
Forskningsledare vid Demokratiinstitutet
www.jesperstromback.com

Jesper Strömbäck utkom nyligen med boken ”Den medialiserade demokratin. Om journalistikens ideal, verklighet och makt” (SNS Förlag)